

■ Daniel KUPPEL

„Das Echo unserer Taten“. *Die Praxis der weltanschaulichen Erziehung in der SS*

Ferdinand Schöningh, Paderborn 2019, 526 s.

Politické školení v organizaci SS patří k tématům, která lze při výzkumu dějin nacismu a jeho ideových základů řadit mezi klíčová, zájem o tuto problematiku však jejímu významu dlouho neodpovídal. Třebaže od roku 1945 vyprodukovaly různé vědní obory k dějinám druhé světové války, nacionálnímu socialismu i k vlastní historii SS nepřeborné množství děl, ohledně ideologické edukace (*weltanschauliche Erziehung*) praktikované v této organizaci zůstával po desetiletí výzkumný deficit. Literatura, pokud se školením zabývala, sledovala zpravidla jen obsah indoktrinace, přičemž otázky organizace a úspěšnosti zůstávaly víceméně mimo badatelský zájem.

Tato bílá místa v posledních letech významnou měrou zaplnila dvě díla z německé produkce, vydaná nakladatelstvím Ferdinand Schöningh v Paderbornu. Kniha Hanse-Christiana Hartena *Himmlers Lehrer. Die Weltanschauliche Schulung in der SS 1933–1945* z roku 2014 představila organizační systém školení, osoby přednášejících i obsah výuky. Disertační práce Daniela Kuppela, obhájená na Humboldtově univerzitě v Berlíně a roku 2019 upravená do knižní podoby pod názvem „Das Echo unserer Taten“. *Die Praxis der weltanschaulichen Erziehung in der SS*, pak sleduje nejen vlastní teoretické hodiny světonázorové výchovy, nýbrž i různé, vzájemně propojené formy edukace, její smysl a účinek na posluchače.

Autor otevírá knihu otázkou po vztahu mezi ideologickým školením na jedné straně a odvážnými, nekompromisními i drastickými akcemi SS na straně druhé. Poukazuje na omezené možnosti při jejím zodpovídání, kdy výzkum naráží na řadu obtíží. Mezi klíčová úskalí patří pluralita motivů ovlivňujících lidské jednání,

nedostatečné množství pramenů a v neposlední řadě také interpretační (potažmo dezinterpretační) nánosy někdejších příslušníků této organizace, kteří – pokud nemlčeli – se po skončení války snažili ospravedlnit své činy a zakrývat temné stránky z dějin Schutzstaffel. Význam antisemitského, rasistického a antibolševistického učení ve vztahu k páchaným zločinům je z uvedených důvodů přes zjevnou souvislost empiricky těžko ověřitelný, Kuppel proto využívá pramenný materiál jiným způsobem. Přechází na pole sociologie skupin, aby zde sledoval vytváření kolektivní identity v Allgemeine-SS a Waffen-SS. Jeho pohled je praxeologický, zajímají jej způsoby a efektivita edukace, ptá se, jaký mechanismus sjednocoval osoby s různým původem a myšlením, jakými cestami se postupovalo od heterogenity k homogenitě a nakolik byla tato činnost úspěšná.

Jak autor správně zdůrazňuje, ideologické působení nemělo v SS formu prosté indoktrinace, nýbrž komplexu různých vlivů, kdy se – použijeme-li anglických výrazů – nejednalo jen o brainwashing, ale také a zejména o teambuilding. Vedle hodin politického školení sem patřily různé slavnosti, rituály a jiné akce posilující soudržnost skupiny a skupinovou identitu. Kuppelova práce tak zásadně rozšiřuje pole zkoumané H.-Ch. Hartenem, když vedle teorie klade důraz na praxi a kromě výuky sleduje i ostatní související činnosti, otázky motivace a motivační prostředky používané v SS.

Uvedenému pojetí odpovídá členění knihy do čtyř hlavních kapitol: Organizace – Školení – Prožívání – Srovnání. První kapitola rozebírá společně s administrativní stránkou otázky kompetencí a zodpovědnosti při vytváření edukačních forem a jejich používání. Sledováno je i určité vymezení vůči státní a stranické propagandě, které zdůrazňovalo vědomí vlastní výlučnosti, čímž se autor dostává k otázkám specifik ve výchovně-vzdělávacím systému SS. Zajímá se přitom i o jeho kořeny a pedagogické postupy, ve značné míře

inspirované reformní pedagogikou. Zatímco tuto část lze považovat za úvodní, kapitola druhá již přechází k jádru výzkumu. Věnuje se obsahům školení, jejich předávání v hodinách světonázorové výchovy, dále recepce posluchačů a také souvisejícím nedostatkům a problémům v tomto procesu. Neméně přínosná je třetí kapitola, z celé knihy nejrozsáhlejší, zaměřená na prožívání, tj. stmelování příslušníků SS skrze tzv. kamarádké večery, specifické obřady, festivity apod. Přiložené srovnání s Wehrmachtem a Rudou armádou, tvořící kapitolu čtvrtou, si pak všímá podobností a rozdílů jednak v rámci německých ozbrojených sil, jednak vzhledem k největšímu protivníkov. Důraz je přitom kladen na pohled z řad SS, tedy na to, jak rozdíly mezi školením svým a jinými na základě informací, které o nich měli, vnímali sami příslušníci této organizace.

Publikace se opírá o zevrubný výzkum, při němž autor prošel řadu archivů (kromě německých též české, ruské a americké), seznámil se s realitou školení, jak se odráží v dokumentech z různých oblastí, a hledal styčné body. Analyzoval obsah, formy i sémantiku pramenů a také proměny v čase – zejména nakolik byl formační systém zavedený ještě v mírových časech v Allgemeine-SS použitelný během války ve Waffen-SS a jak se školení upravovalo s měnícím

se národnostním složením jednotek. Značnou pozornost ve své práci věnuje specifickému jazyku používanému v SS i dalším vyjadřovacím formám včetně symbolů a obrazového, potažmo filmového působení na mysl diváků. Zkoumá vytváření auto- a heterostereotypů, vykreslování obrazů nepřítele a sebe sama, aby co nejuplněji vysvětlil, jakými způsoby zmíněný edukační komplex ovlivňoval myšlení a jednání příslušníků SS, ať již se jednalo o formování a posilování kolektivní identity, vytváření žádoucích postojů či dosahování cílů. Nastiňuje přitom i otázku, nakolik bylo přijetí ideologie, jazyka a „prostředí SS“ důsledkem vnitřního přesvědčení a nakolik se jednalo o záležitost oportunismu a kariéry.

Výzkum pramenů je příkladný a dává váhu autorovým závěrům. Patří mezi ně zjištění značné propracovanosti a flexibility politického školení, které reagovalo na vývoj války, situaci v příslušných jednotkách i rostoucí multietnicitu Waffen-SS, jež edukaci nemálo ztěžovala. Teorie neměla být odtržena od praxe a reálné činy se tak zpětně promítaly do edukačních textů, které během války procházely různými úpravami. S poukazem na toto vzájemné ovlivňování mezi teorií a praxí zvolil Kuppel i název knihy: „*Das Echo unserer Taten*“. Slova si vypůjčil z dobového ideologického textu, který sděloval, že jednání SS není ohraničeno neživou literou, ale příslušníky zavazují i nepsané zákony. Slova pak nemají být ničím jiným než ozvěnou činů.

Kuppelova práce již svým rozsahem napovídá, že se jedná o dílo informačně bohaté. Pětisetstránkový text knihy doprovází devětadvacet vyobrazení, např. propagační materiály, fotografie ze školení, obřadů či oslav. Lze-li publikaci něco vytknout, pak snad jen to, že autor se místy opakuje a poněkud nadbytečně se vícekrát ptá po souvislosti mezi školením a páchanými zločiny, když zápětí odpovídá, že patřičný výzkum této otázky je nemožný. Přínos práce ale ostatně není a jistě ani nemá být v rovině právní, nýbrž nachází se

kromě zjištění historických na poli sociologicko-pedagogicko-psychologickém. Kniha názorně ukazuje, že organizace SS při edukaci svých členů prokázala značnou progresivitu a ovlivnění nacistickou ideologií zde bylo patrně mnohem silnější, než si její příslušníci sami uvědomovali a připouštěli.

Tomáš Zouzal

■ Helena MANDELOVÁ

Můj táta Josef Kafka

Vlastním nákladem, Praha 2018, 176 s.

Ačkoli osudů českých odbojářů z druhé světové války je známa celá řada, stále se objevují nové, stále je co vyprávět. Přístupy k vyprávění se různí. Ne vždy jsou veřejnosti podávána ověřená fakta, bohužel dochází k více či méně vědomé manipulaci se vzpomínkami, které nezřídka slouží jako nástroj pro prosazování vlastního pohledu na svět nebo se stávají obětí nedokonalosti lidské paměti. Dobře a poctivě vyprávěné osobní příběhy odbojářů přitom mají velký potenciál. Pomáhají porozumět složité době, která změnila prosté životy na neobyčejné, a odkrývají každodennost občanské odvahy, čímž mohou působit jako vzory jednání i pro dnešní dobu.

Helena Mandelová vypráví o svém otci Josefu Kafkovi, jenž se v Protektorátu Čechy a Morava zapojil do českého protinacistického odboje, za což byl popraven v berlínské věznici Plötzensee. K příběhu přistoupila poctivě. Vlastní mlhavé vzpomínky a tradované rodinné vyprávění jí jako zdroj informací nestačily, spojila proto roli pamětnice s rolí historičky a fakta ověřovala a doplňovala studiem písemných pramenů. Výsledkem je pozoruhodná kniha *Můj táta Josef Kafka*, kterou vydala vlastním nákladem.

Josef Kafka se narodil v Praze roku 1895 jako nejmladší ze tří sourozenců do rodiny zedníka. Vyučil se litografem a pracoval v České grafické unii. Po první světové válce, v níž sloužil

v rakousko-uherské armádě, si navzdory nedostatku finančních prostředků díky odhodlání a velké pili vybudoval vlastní fotografické studio. V roce 1925 se oženil se svou první zaměstnankyní, retušérkou Helenou Budinovou. Zprvu bydleli v dřevěném přístavku fotoateliéru, který se nacházel na jednom nuselském dvorku. Tři roky po svatbě si splnili sen a za naspořené peníze zakoupili motocykl Harley Davidson. Z Heleny se stala motocyklová závodnice, která svého muže vozila v sajdkáře. Manželé Kafkovi se angažovali ve veřejném životě. Josef byl činný v mnoha českých organizacích včetně Sokola a vstoupil do národně socialistické strany. Rozvíjel i své podnikatelské aktivity, zajímal se o nové chemické postupy a technické novinky, věnoval se reklamní i umělecké fotografii. V krizovém roce 1938 začal uvažovat o odchodu do USA, rodina získala i potřebná víza. Vystěhovat se ale nakonec nestihli. Za protektorátu se jejich nuselský fotoateliér stal jedním ze středisek odporu proti okupantům. Josef Kafka byl navázán na Obranu národa, spolupracoval s plk. Jaroslavem Hájíčkem či plk. Josefem Mašínem. Poslouchal a rozšiřoval zprávy zahraničního rozhlasu, ukrýval zbraně a munici. Odboji byly užitečné především jeho litografické a fotografické dovednosti, jichž využíval pro výrobu ilegálních tiskovin a falešných dokumentů. Gestapo jej zatkl v červnu 1940 kvůli falšování štočku k tisku slovenských stikorun. Z Pankráce byl Josef Kafka později převezen do věznice v Drážďanech. V listopadu 1942 spolu s dalšími třinácti spolusouzenými vyslechl od Nejvyššího lidového soudního dvora v Berlíně za přípravu velezrady a napomáhání nepříteli rozsudek smrti, který byl vykonán 9. července 1943 v Berlíně-Plötzensee.

Helena Mandelová se při pátrání po otcově minulosti soustředila především na závěrečnou etapu jeho života. Díky archivním pramenům se jí podařilo dopodrobna rekonstruovat jeho odbojovou činnost. Dobu po uvěznění přibližuje především

osobní korespondencí, kterou Josef Kafka vedl se svou ženou a malou dcerkou z nacistických věznic. Jak poznamenal historik Robert Kvaček v úvodu k publikaci, tvoří právě tyto dopisy (ač cenzurované) pramenně nejcennější část celé knihy, neboť dokreslují úděl odbojářů a jejich rodin. Hlavním tématem Kafkaových psaní je starost o rodinu a touha být opět s manželkou a dcerou. Je z nich však též zřejmé, že Josef Kafka i ve vězení pokračoval v práci, vyvíjel nová technická zlepšení v oblasti fotografie a tisku a poskytoval praktické rady manželce, která zůstala na vedení fotoateliéru sama. Z dopisů vyplývá i jeho neutuchající zájem o veřejné dění. Pozoruhodné jsou úvahy člověka uvězněného za protinacistickou činnost o nutnosti hospodářské spolupráce Čechů s Němci, která by spočívala na rovnocenném partnerském přístupu.

Úděl rodin odbojářů se ozřejmuje i v dalších pasážích a přiložených dokumentech. Zemský úřad v Praze sice Heleně Kafkové v době věznění manžela vyměřil finanční výpomoc, maximální (a nakonec marné) úsilí o záchranu muže a změnu rozsudku ji ale donutilo prodat nejcennější věci včetně technického vybavení ateliéru a přivedlo ji tak do hmotné nouze. Jen díky pomoci přátel začala po smrti manžela opět pracovat. Paradoxně ji držely nad vodou zakázky rodin německých vojáků, které si u ní nechá-

valy zvětšovat průkazové fotografie svých padlých synů.

Rodinné útrapy neskončily ani s porážkou nacismu. V roce 1948 byla Helena Kafková nucena fotoateliér pronajmout, neboť nezvládala platit neúměrné daně nově vyměřené živnostníkům. O šest let později musela stavbu „z požárních důvodů“ na své náklady zlikvidovat. Tyto ztráty jí stát kompenzoval jen částečně přiznáním a navyšováním vdovského a sirotčího důchodu a udělením osvědčení účastníka odboje podle zák. č. 155/1946 Sb. Materiální, ale především morální význam měla pro rodinu tzv. pomoc amerických strýčků a tetiček (poválečná sbírka organizovaná vládou USA ve prospěch českých válečných sirotků) i jednorázovou odškodnění válečných vdov a sirotků v ČR, k němuž však došlo až po pádu komunistického režimu v roce 1995 (matka Heleny Mandelové se ho nedožila).

Helena Mandelová v knize *Můj táta Josef Kafka* nevypráví pouze příběh svého otce, nýbrž i příběh své matky a svůj. Ten její zde má navíc hned dvě perspektivy: jednak jde o pohled malé dcery, která ještě dost dobře nemohla rozumět tomu, co se kolem ní děje, jednak o hledisko dospělé ženy, jež zpětně odkrývá rodinnou historii. Právě propojení všech těchto linií a perspektiv společně s bohatou obrazovou dokumentací dodává příběhu rodiny Josefa Kafky komplexnost a zvyšuje tak hodnotu celého vyprávění.

Paola Plachá

■ **Michal DUDÁŠ**
Bohuslav Ečer. Český lovec nacistů
Academia, Praha 2019, 233 s.

Nakladatelství Academia připravilo pro čtenáře z řad odborné i laické veřejnosti se zájmem o dějiny druhé světové války a otázky mezinárodního trestního práva titul *Bohuslav Ečer. Český lovec nacistů* autora Michala Dudáše. Publikace vyšla v edici zaměřené na období let 1938–1953.

Michal Dudáš není primárně historik. Jako absolvent učitelství dějepisu

na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, zřejmě silně zaujatý mezinárodním právem, o čemž svědčí jeho současné angažmá na Ministerstvu zahraničních věcí ČR, však předvedl precizní badatelský výkon se značnou znalostí zahraniční literatury i domácích pramenů. Jeho publikace splňuje požadavky kladené na vědeckou práci, má důkladně zpracovaný referenční aparát: seznam použitých pramenů, dobového tisku a literatury včetně zahraniční. Pro ilustraci podstatných etap života Bohuslava Ečera (31. července 1893, Hranice – 14. března, 1954 Brno) autor zařadil kvalitní fotografie osob, mezních událostí i důležitých dokumentů. Čtenář může pracovat nejenom s obvyklým jmenným rejstříkem, ale též s rejstříkem institucí, což je značnou pomocí. Zkratky, především z oblasti německé válečné, policejní a správní mašinerie, se totiž v textu vyskytují hojně a ne vždy jsou pro čtenářskou veřejnost srozumitelné.

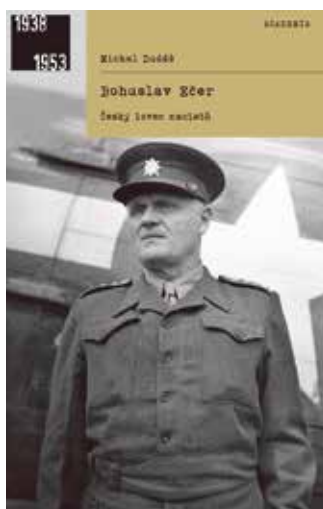
Přehledné grafické zpracování knihy s jasnými předěly mezi jednotlivými kapitolami však nemůže odvést pozornost hloubavého čtenáře od skutečnosti, že publikace je mírně upravenou podobou rigorózní práce obhájené autorem pod názvem *Generál prof. JUDr. Bohuslav Ečer* na Pedagogické fakultě UK v roce 2017. Tato poznámka je myšlena jako pouhé konstatování, neměla by sloužit k jakémukoli hodnocení. Význam osobnosti B. Ečera přesahuje hranice československé justice, politiky i veřejného života. Symbolický je pak tragický závěr jeho kariéry ovlivněný faktem, že pro stát, kterému tolik posloužil, se stal za vlády jedné strany nepotřebným, ba nebezpečným člověkem; to vše důkladně zpracované stojí za pozornost čtenářů.

Skutečnost, že Dudášova práce vyšla v renomovaném nakladatelství, může významně podpořit její cestu k širšímu okruhu čtenářů. To ostatně bylo hlavním cílem autora, který si předsevzal dokázat průlomový charakter Ečerovy role při formování právních názorů umožňujících nakonec potrestat přední nacisty. Mnoho

energie autor věnoval prezentování dokladů a argumentů pro zásadní Ečerův přínos k definici útočné války jako zločinu proti míru, což zpočátku rozhodně nemělo podporu právnických kapacit a hlavně politického vedení a vojenských elit zemí protihitlerovské koalice. Doufejme, že se prostřednictvím čtenářského zájmu podaří naplnit též další autorův cíl: navrátit jméno zasloužilého právníka s velkým poválečným renomé mezi významnými osobnostmi moderní české historie.

Připomeňme si stručně život a působení generála justiční služby B. Ečera. Jeho rodina pocházela z Podřipska, větev přímých Ečerových předků zakotvila posléze na Moravě v obci Komárno u Kelče poblíž Moravských Hranic. Otec působil původně jako obchodník, později jako administrativní pracovník okresního hejtmanství v Hranicích. Rodina žila skromně, bylo třeba uživit sedm dětí. Otec vystupoval jako český patriot, v úřadě měl za pozdní monarchie problémy s němčinou ve služebním styku. Zaměstnání na hejtmanství se musel záhy opustit a odstěhoval se s rodinou do Ostravy, kde nalezl práci na dráze. Následovalo období, kdy rodina často měnila bydliště podle toho, jak byl překládán na různá místa podél Severní Ferdinandovy dráhy. Je zapotřebí zmínit, že Bohuslav Ečer díky otcově výchově nabyl už v dětství jistou antipatii vůči rakouským Němcům. Tím se mohlo jeho uvažování a vztah k německému národnostnímu společenství a priori lišit od řady dalších osobností působících v prvorepublikové regionální politice, dokonce i těch rodem ze Sudet (kde byli Němci v drtivé většině), které dosvědčovaly až do 30. let 20. století klidné a spíše neproblémové sousedské vztahy.

Ečerova rodina nadaného syna podporovala, aby studoval, spíše však morálně než finančně. Na studia si musel přivydělávat, už velmi mlád se stýkal s dělníky, měl vyvinutý cit pro sociální spravedlnost a již během gymnaziálních studií v Kroměříži inklinoval k sociálním demokratům.

Po složení maturity v roce 1911 zahájil studium práv ve Vídni, kde mohl bydlet u svých tet. Přesto studoval vlastně „dálkově“, kvůli špatné finanční situaci rodiny musel pracovat na plný úvazek, takže se vzdělával především samostudiem a do Vídně jezdil spíše jen na zkoušky. Po celé období studií přispíval do sociálně-demokratického tisku, na počátku první světové války si našel práci v kroměřížském týdeníku *Československá Morava*. Snažil se uveřejňovat texty kritické k vojenskému postupu a politice Rakouska-Uherska a jeho spojenců, přejímal proto a dovedně komentoval zprávy z italských novin *Corriere della Sera*, čímž se vyhnul válečné cenzuře. Nakonec byla ale jeho činnost v týdeníku shledána *nevlasteneckou a nebezpečně podvratnou* a roku 1915 byl poslán na frontu. Zajímavé je, že se nepodařilo dohledat žádné přesné informace (přes pátrání ve Vojenském historickém archivu), kde Ečer sloužil a jak válku prožíval. Nepřímé údaje nasvědčují pouze tomu, že utrpěl vážné zranění. Do vlasti se z války vrátil roku 1918, takže pravděpodobně nebyl v zahraničních legiích. V nové republice dokončil studia práv, tentokrát v Praze na Karlově univerzitě, současně pracoval u Okresního soudu v Kroměříži. Doktorát práv získal v roce 1920, krátce nato se přestěhoval do Brna a založil si tam

advokátní praxi. Byl pracovitý až do krajnosti, jazykově nadaný – ovládal ruštinu, angličtinu a francouzštinu, němčina byla pro něho jako studujícího práv ve Vídni samozřejmostí. Byl sportovec, pilotoval lehké letadlo. V té době byl aktivním členem sociální demokracie a tajemníkem Dělnické akademie. V roce 1922 se oženil s Ludmilou Gallovou, měli dcery Naděždu, provdanou Lorkovou, a Jarmilu, provdanou Horákovou, podruhé Laubeovou (manžel Konrád Laube). Právě Jarmila byla společně s nejbližšími spolupracovníky svého otce zatažena do politického procesu a v letech 1954–1960 vězněna. V roce 1968 emigrovala do Švýcarska, kde žila až do své smrti v roce 1978.

B. Ečer se v době svého působení v Brně dále levicově profiloval a vstoupil do KSČ, za niž byl roku 1924 zvolen do městského zastupitelstva. Od té doby se vedle své advokátní praxe věnoval též komunální politice. Jeho členství v komunistické straně však nemělo mít dlouhého trvání, již v roce 1928 byl vyloučen a vrátil se k sociálním demokratům. Důvodem bylo, že nesouhlasil s bolševizační stranou a s absencí demokratických principů v jejím vnitřním vývoji. Nedělal si žádné iluze o tom, kam povede politika podřízení se strategii Kominterny a Kremlu. Po návratu k sociálním demokratům se Ečer stal předním brněnským politikem této strany a v roce 1935 za ni byl zvolen náměstkem brněnského starosty.

Ve druhé polovině 30. let se zapojil mezi ty osobnosti brněnského veřejného života, které otevřeně vystupovaly s varováním před militarizací střední Evropy a nacistickým nebezpečím. Zažíval každodenní spory s frakcí nacionalistických německých zastupitelů na radnici, jimž čelila koalice sociálních demokratů, národních socialistů a členů hospodářsko-pokrokové strany, kterou pomáhal dát dohromady. Aby si uvolnil ruce pro stále časově náročnější politickou činnost, svěřoval chod advokátní kanceláře do rukou svého původního koncipienta a celoživotního spolupracovníka Karla

Křepelky, který sehrál zásadní roli v přežití Ečerovy právnické firmy v době jeho exilu za 2. světové války.

V posledních měsících před Mnichovem se Ečer věnoval organizaci agitační akce za brannost národa. Týden před zářijovou mobilizací roku 1938 si s finanční pomocí spotřebního družstva Včela zorganizoval cestu do Anglie, v Londýně měl osm projevů zprostředkovaných Labour Party pro veřejnost na téma Zastavme Hitlera – Stop Hitler. Velmi otevřeně v nich kritizoval Runcimanovu misi a politiku appeasementu. Taková akce vyžadovala mnoho osobní odvahy a obětavosti. Po návratu byl Ečer tvrdě kritizován, že šlo o zásah do kompetence ministerstva zahraničí a „zbytečné dobrodružství“. Dostal se tak navíc jako „konspirátor proti Německu“ na seznam „nejnebezpečnějších českých šovinistů“, který mělo Gestapo připravený k jejich zatýkání ihned po okupaci v březnu 1939.

Ečer se však nedal zastrašit, navázal kontakt přímo s odstoupivším a v londýnské emigraci pobývajícím prezidentem Edvardem Benešem a nabídl mu své služby. Zatčení Gestapem se vyhnul jen zázkakem a počátkem dubna emigroval s celou rodinou do Jugoslávie. Odtud pokračoval do Francie, kde pracoval v redakci časopisu *Československý boj* a stal se spolupracovníkem tamního československého vyslance Štefana Osuského (ten po okupaci zbytku Česko-Slovenska velvyslanectví nepředal a ihned začal organizovat odboj, jako slovenský patriot byl však naladěný proti pražskému centralismu a měl spory s Benešovou londýnskou skupinou). V té době Ečer jako roduvěrný Moravan sdílel část Osuského výhrad, avšak snažil se vyjednat kompromis a možnosti úzké spolupráce mezi oběma exilovými centry, protože chápal význam Benešovy osobnosti pro většinu obyvatel roztržené a obsazené republiky.

Od Osuského Ečer dostal úkol, kterému se pak věnoval bez ohledu na své další expertní povinnosti v pozdější exilové londýnské vládě po celou dobu války. Šlo o právní

přípravu budoucí poválečné mírové konference, a to s ohledem na možnosti anulace mnichovské dohody a dokázání její protiprávnosti. Po porážce Francie mu v Marseille jako šéfovi tam zřízeného československého konzulátu připadl úkol postarat se o získání víz pro držitele československých dokladů, kteří uvázli v přístavu a jeho okolí. Pomohl tak mnoha významným osobnostem ohroženým nacisty kvůli jejich původu nebo veřejnému významu (Franz Werfel, Bohuslav Martinů a Charlotte Martinů, Rudolf Firkušný, uprchlíci z Německa s československými pasy Heinrich a Golo Mannovi). Až v září 1942 se dostal přes Španělsko a Portugalsko do Anglie. V té době onemocněla jeho žena a Ečer s pomocí přátel v Curychu dokázal prostřednictvím dopisů přes ně přeposílaných a společníka Karla Křepelky, který vedl jeho kancelář v Brně, celá léta okupace utvrzovat německé úřady v tom, že neemigroval, ale doprovází nemocnou manželku po dobu jejího léčení a už už se chystá k návratu do Brna. Nikdy také nemluvil nebo nepsal přímo svým jménem z Londýna, aby neohrozil své moravské příbuzné a přátele pracující v domácím odboji. To je důkazem jeho velké vynalézavosti, prozíravosti a ohleduplnosti, která nebyla všem exulantům vlastní.

Zatím v Londýně působil jako spolupracovník exilového ministra Jaroslava Stránského (resort spravedlnosti) a jako člen mezinárodního právnického shromáždění London International Assembly se podílel na přípravě právních podkladů pro poválečné potrestání nacistických zločinců. Již v roce 1943 byl delegován jako československý zástupce do Komise pro vyšetřování válečných zločinů Organizace spojených národů. V roce 1945 se stal československým delegátem u Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku. Jeho hlavním úkolem bylo dosáhnout vydání K. H. Franka k potrestání v zemi, kde byl spoluzodpovědný za tolik zla už před vypuknutím války. Tato etapa Ečerova působení je pře-

ce jen známější, z tohoto důvodu se nadále omezím pouze na několik otázek, které jsou v publikaci M. Dudáše poněkud upozaděné či nejasné.

Autor se soustředil na dokazování a dokumentování toho, jak podstatným způsobem Ečerova argumentace o *útočné válce jako zločinu proti lidskosti* ovlivnila amerického hlavního žalobce Roberta Jacksona. Již v roce 1944 se Ečerovi podařilo úspěšně vést právní (a současně též mezinárodněpolitický) spor s vlivným právním expertem z Velké Británie Arnoldem McNairem z Liverpoolské univerzity, který pod vlivem právního purismu vlastního britského právnímu systému rozporoval Ečerovy vývody poukazem na nemožnost retroaktivity práva, nutnost připouštět obhajobu rozkazy nadřízených, právní imunitu hlav států, nezpůsobilost mezinárodních smluv zavazovat k určitým povinnostem státy, jež k těmto smlouvám nepřistoupily, atd. Tak se mohlo dospět například i k závěru, že hlava Třetí říše Adolf Hitler není trestně odpovědná za zločiny tímto státem napáchané! Většinovou podporu McNairovým právním stanoviskům Ečer zvrátil svým vystupením na plenární schůzi spojenecké mezinárodněprávní komise v říjnu 1944 v Londýně. Na svou stranu předem získal vlivného anglického soudce lorda Roberta Aldersona Wrighta (v komisi zastupoval Austrálii jako člena Commonwealthu, Britského společenství národů), který se za jeho názor postavil pod heslem, že nelze připustit, aby „právo zabilo spravedlnost“.

To je jistě neoddiskutovatelné, avšak geneze koncepce samotného právního přístupu k potrestání zločinů a k jejich definování byla otázkou povýtce politickou, kulturní a etickou. Složitost prosazení tohoto postoje, kterou Dudáš nepopisuje adekvátně její závažnosti, nad jiné jasně ilustruje známá epizoda z teheránské spojenecké konference. Tehdy Winston Churchill po Stalinově návrhu, aby bylo po válce okamžitě postříleno nejméně 50 tisíc německých vojáků a důstojníků (což nebyl vtip, odpoví-

dalo to způsobu, jakým Stalin skoncoval se zajatými Poláky u Katyně, ačkoliv tehdy byla z tohoto zločinu viněna armáda nacistického Německa), práskl dveřmi a chtěl okamžitě odjet. Lze to jasně dokumentovat např. z francouzské historiografie k Norimberku.¹

Právě otázka „viny za Katyň“, kterou přes veškerou snahu spojenec-kých právníků, generálů a politiků tomu zamezit chtěli sovětská žalobci vytrvale projednávat, čímž by nejen v očích polské veřejnosti dehonestovali důvěryhodnost mezinárodního tribunálu a přihlásili se k heslu, že spravedlnost se nastoluje podle práva psaného vítězi, nehledě napravo nalevo, je další v recenzované knize neprobíranou kapitolou Ečerova norimberského příběhu. Je nepravděpodobné, že by se během procesů stýkal jen s představiteli „západních“ právních misí. Ale žádný jeho názor na sovětskou právní reprezentaci představovanou např. Arkadijem Josifovičem Poltorakem, ukrajinským rodákem, který se osobně účastnil vraždění v Katyni, což mu nebránilo požadovat v Norimberku vyšetření a potrestání imaginárních nacistických vrahů elity polského národa, se nedozvíme.

Navzdory výše uvedenému je třeba zdůraznit, že se autor do důsledků věnoval poválečným peripetiím Ečerovy kariéry. V letech 1945–1948 byl Ečer něco jako národní hrdina, o jeho přednášky o odsouzení válečných zločinců byl neutuchající zájem. Pokud probíhaly po odsouzení nacistických elit následné procesy, působil v hodnosti generála justiční služby v čele Úřadu československého delegáta v Komisi Spojených národů pro válečné zločiny. Úřad byl zrušen symbolicky v dubnu 1949 komunistickým ministrem vnitra Gottwaldovy vlády Václavem Noskem, jeho dokumentace je uchovávána v Národním archivu v Praze.

Ečer dostal nabídku působit jako soudce Mezinárodního soudního dvo-

ra v Haagu (v kauze ostrova Korfu, který byl jablkem sváru mezi Velkou Británií a Albánií). Měl tedy možnost nevracet se do země spějící k ovládnutí komunisty, kterou však nevyužil. Při přípravě procesu proti němu a společníkům, o jehož konstrukci víme z vyšetřování jeho spolupracovníka Karla Křepelky a dcery Jarmily s manželem Miroslavem Horákem, ovšem bylo Ečerovo působení v Haagu rovnou označováno jako pokus o emigraci a příležitost k navázání spojení se západními zpravodajskými službami. Ečer tušil, že je sledován Státní bezpečností, a poslední měsíce života prožíval v extrémním napětí. Jeho náhlá smrt 14. března 1954 po převozu do brněnské krajské nemocnice byla při pitvě označena za důsledek sériového infarktu myokardu.

Nemocné srdce opravdu měl, přesto jsou okolnosti jeho úmrtí poněkud zvláštní. Připomeňme rozpor v dokumentaci obou pitev jeho těla. Pozdější z nich nezmiňuje vpichy po injekcích, z čehož Michal Dudáš vyvodil, že si Bohuslav Ečer v obavě před zatčením chtěl pomoci neznámé látky přivodit stav blízký infarktu myokardu (s cílem ukrytí se v nemocnici) a přehnal dávkování. S pochybnostmi zmiňuje i teorii publicisty Ludka Navary, že Ečera bylo třeba odstranit, protože mnoho věděl o Maxi Rostockovi (který byl zodpovědný za zničení Lidic) a Werneru Tutterovi (jenž byl vinen vypálením Ploštiny), které si komunistická zpravodajská služba připravila místo potrestání pro jiné využití. To bych už považovala za přílišnou spekulaci: stačilo, že Ečer obecně věděl hodně o pozadí norimberského soudního procesu i působení některých komunistů (např. pozdějšího ministra vnitra Václava Noska) v londýnské emigraci. Jelikož hlavní terč politické msty za *dezerci z tenat KSČ po bolševizaci*, za činnost v emigraci a za podporu sociálně demokratické politiky v Brně zemřel, vypořádala se lidově demokratická justice s jeho nejbližšími ve zmíně-

ném případě Křepelka a spol. Úplnou pravdu o smrti Bohuslava Ečera se už i přes pátrání v Archivu bezpečnostních složek sotva podaří zjistit.

Markéta Doležalová

■ Ediční řada o stavebních památkách socialismu

Martin STRAKOŠ a kol.: *Nádraží Ostrava-Vítkovice. Historie | architektura | památkový potenciál* NPÚ, Praha 2017, 256 s.

Petr ULRICH (ed.): *Obchodní dům Prior / Kotva. Historie | urbanismus | architektura* NPÚ - ČVUT, Praha 2018, 256 s.

Kateřina HOUŠKOVÁ (ed.): *Hotel Intercontinental v Praze. Historie | urbanismus | architektura* NPÚ, Praha 2019, 256 s.

Naďa GORYCZKOVÁ (ed.): *Transgas. Areál řídicí ústředny Tranzitního plynovodu a budova FMPE v Praze. Historie | architektura | památkový potenciál* NPÚ, Praha 2020, 256 s.

Existuje něco jako normalizační architektura? Lze kvalitu architektury hodnotit podle doby, ve které vznikla? A lze ji naopak od doby vzniku oddělovat? Polemika o československé architektuře 70. a 80. let 20. století dnes patří možná paradoxně mezi nejživější ohniska debaty o naší totalitní minulosti. Památkové kauzy, jako je například nedávná demolice centrálního dispečinku společnosti Transgas v Praze na Vinohradské ulici, už dávno neoslovují jen úzký okruh odborníků a spor, který se nad nimi vede, přesahuje rámec architektury – jde v něm mimo jiné o to, zda vše, co normalizační stát vybudoval, máme považovat za jeho pomník, nebo zda je v tom možné nalézat i nadčasové hodnoty, smysluplné pro naši současnost.

Historikové moderní architektury mají v této otázce jasnou už dlouho, širší veřejnost si ji ale začala poklá-

1 DELPLA, François: *Norimberský proces. Poučení z historie*. Slovart, Praha 2009.

dat až nedávno. Vedl k tomu tradiční důvod – poválečná architektura mizí. Velké, dožilé a u lidí často neoblíbené stavby se staly ideálním cílem developerských aktivit a dříve, než stačila proběhnout debata o tom, co z poválečné architektury má a nemá hodnotu, přestává celá tato architektonická vrstva existovat – v poslední dekádě byly zbourány desítky staveb, mnohdy cenných a často se zjevně negativními důsledky (viz například devastace centra Liberce komerční zástavbou po zbourání Obchodního domu Ještěd).

Toto téma se stává pravidelnou součástí veřejných debat zhruba v posledním desetiletí. To s sebou ovšem nese také charakteristický důsledek: v pohledu na poválečnou architekturu většinou emoce převažují nad reflexí a sentiment nad poznáním. V médiích proběhly desítky prudkých názorových výměn, pořádaly se demonstrace, konference i petice – a přesto o poválečné etapě československé architektury víme vlastně pořád málo (jak ostatně ukázalo předešlé číslo revue *Paměť a dějiny*). Částečně proto, že předmětem odborného zájmu se stala relativně nedávno, částečně proto, že při jejím poznávání je třeba prokousávat se celou řadou nejasností, ale i předsudků a falešných představ.

V posledních letech vyšla řada publikací, které se tato bílá místa našich kulturních dějin snaží zaplnit, ať už

jde o přehledové práce věnované tzv. architektonickému brutalismu (např. *Beton, Břasy, Boletice* Petra Vorlíka a Kláry Brůhové), nebo o projekty zaměřené na historii a zhodnocení sídlišť (v čele s monografiemi *Paneláci 1 a 2*, oceněnými Magnesii Literou). Jen málo z nich se ale monograficky soustředí na jednotlivé architektonické památky socialismu. I proto je dobré upozornit na krátkou ediční řadu mapující architektonické realizace 60. a 70. let, kterou v roce 2017 zahájil Národní památkový ústav a která letos (prozatím?) skončila čtvrtým svazkem. Každý z nich je přitom věnován stavbě odlišného typu i osudu.

V prvním svazku dostalo prostor nádraží Ostrava-Vítkovice od Josefa Dandy z let 1962–1967. Jde o jeden z nejdotaženějších příkladů tzv. bruselu, stylu, kterým československá architektura po letech oficiálního sorealismu zahájila návrat k tématům světové architektury. Někdejší chloubu socialistického stavitelství potkal po roce 1989 úpadek, částečně kvůli útlumu vlakové dopravy, částečně kvůli konzistentnímu nezájmu státních drah o architektonickou hodnotu nádraží. O zachování a dalším osudu historicky pozoruhodné stavby se dodnes vede spor.

Druhý svazek poměrně názorně ukazuje, na jak rozporuplné půdě se v případě poválečné architektury nacházíme. Je věnován pražskému obchodnímu domu Kotva, jedné z ikon

architektury tohoto období, která nechybí v žádném architektonickém přehledu, byla za výjimečnou považována už v době svého vzniku a její kvalita nikdy nebyla zpochybněna – je ostatně jednou z mála staveb vzniklých po roce 1960, které mají status kulturní památky. Ve své době ale šlo zároveň o velkou „marketingovou“ zakázku režimu, jenž budováním moderního obchodního domu odváděl pozornost od své hospodářské impotence. Realizace probíhala v letech 1971–1975, tedy za nejtvrďší normalizace, návrh ale vznikl v nadějně době konce 60. let a jeho autoři, Věra a Vladimír Machoninovi, byli po roce 1968 režimem perzekvováni.

Třetí titul je věnován Hotelu Intercontinental na Starém Městě pražském, který má v mnohém rozporné osudy. Stavba z let 1968–1975 vznikla podle projektu špičkových architektů Karla Filsaka, Jana Šrámka a Františka Cubra. Zatímco odborníci její řešení hodnotí vysoko, pro širší veřejnost zůstává příkladem arogance, se kterou normalizační moc zasahovala do panoramatu historického města.

Zatím poslední kniha z této ediční řady se zabývá již zmíněnou a asi vůbec nejdiskutovanější stavbou z éry komunistické diktatury, tzv. areálem Transgas. Vznikl v letech 1972–1978 podle projektu autorského kolektivu Václav Aulický, Jiří Eisenreich, Ivo Loos, Jindřich Malátek, Jan Fišer a Jiří Kozák ze 60. let a je příkladem

toho, jak výrazně se dnes v Česku mění vztah k této architektuře. Areál v roce 2015 koupil developer se záměrem srovnat ho se zemí. Stavba, kterou většina Pražanů donedávna považovala za normalizační skanzen hyzdící dolní konec Vinohrad, se ale dočkala překvapivě silného zastání ze strany odborníků i širší veřejnosti. A z jejího osudu se stala kauza pro celostátní deníky, jež nepřijemně zaměstnávala pražské primátory i ministry kultury.

Proč těmto knihám věnovat pozornost i zde? Čtveřici monografií

sestavovali primárně historikové architektury, památkáři a architekti. Přitom jde o téma, které se ke zkoumání přímo nabízí také historikům poválečných dějin. Stavitelství bylo segmentem, jež režim velmi aktivně a cíleně ovlivňoval, přitom ale v tomto období vznikla celá řada dopravních, urbanistických a architektonických realizací, které naši realitu výrazně ovlivňují dodnes. Je to tedy mimořádně cenný příklad, na němž je možné sledovat, jaké dědictví nám zanechal minulý režim, zda na něm bylo i něco pozitivního

a také zda to vzniklo s přispěním oficiální moci, nebo jí navzdory. Jinými slovy – umělecko-historické knihy na toto téma lze vnímat také jako rukavici hozenou „klasickým“ historikům, výzvu k debatě o povaze a hodnotách předlistopadové doby a jejich vlivu na současnost. Kdo ji zvedne?

Jakub Bachtík

Knihy nejsou k dostání v široké distribuci, lze je však zakoupit na e-shopu Národního památkového ústavu <https://www.npu.cz/e-shop>.

Areál Transgasu v Praze – celkový pohled a foto z průběhu demolic. Mediálně hojně sledovaná kauza je příkladem toho, jak developerské aktivity předbíhají historickou reflexi. Foto: archiv Veroniky Vicherkové